

Til va adabiyot.uz

ILMIY-METODIK ELEKTRON JURNAL
НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ
SCIENTIFIC-METHODOLOGICAL ELECTRONIC JOURNAL

«Til va adabiyot – Преподавание языка и литературы – Language and literature teaching» (e-mail: tilvaadabiyotuz@gmail.com) <https://oak.uz/pages/4802>

Bahor keldi seni so'roqlab...

*Salqin saharlarda, bodom gulida,
Binafsha labida, yerlarda bahor.
Qushlarning parvozi, yellarning nozi,
Baxmal vodiylarda, qirlarda bahor...*

*Qancha sevar eding, bag'rim, bahorni,
O'rik gullarining eding maftuni.
Har uyg'ongan kurtak hayot bergan kabi
Ko'zlaringga surtib o'parding uni.*

*Mana, qimmatligim, yana bahor kelib,
Seni izlab yurdi, kezdi sarsari.
Qishning yoqasidan tutib so'radi seni,
Ul ham yoshi to'kdi-yu, chekindi nari.*

*Seni izlar ekan, bo'lib shabboda,
Sen yurgan bog'larni qidirib chiqdi.
Yozib ko'rsatay deb husn-ko'rkini,
Yashil yaproqlarni qidirib chiqdi.*

Zulfiya,
O'zbekiston xalq shoirasi

“KONNOTATSIYA VA PRAGMATIKA: SO‘Z MA‘NOSINING PRAGMATIK KONTEKSTDAGI O‘ZGARISHLARI”

Annotatsiya: ushbu maqolada konnotatsiya atamasi va uning lingvistik tahlili muhokama qilinadi. Konnotatsiya – bu so‘zning ma‘nosiga qo‘shimcha ravishda yuzaga keladigan semantik qatlamlar, ularning stilistik, hissiy, va baholovchi komponentlari matnning ma‘nosini boyitadi. Maqolada konnotatsiyaning tilshunoslikdagi o‘mi, uning so‘zning asosiy ma‘nosi bilan qanday o‘zaro bog‘lanishi va kontekstga asoslangan yangi ma‘no qatlamlarini yaratishi tahlil qilinadi. Maqola, shuningdek, konnotatsiyaning til tizimidagi dinamikasini va uning madaniyatshunoslik, pragmatika va kognitiv lingvistika nuqtayi nazaridan qanday shakllanayotganini ham tadqiq etadi. Konnotatsiyaning adabiyotdagi misollar yordamida tahlil qilinishi so‘zlarning ijtimoiy va psixologik kontekstlarda qanday rivojlanishini va ma‘nolarining qanday o‘zgarishini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: konnotatsiya, semantika, lingvistik tahlil denotatsiya, stilistik komponentlar, hissiy komponentlar, baholovchi komponentlar, matn va nutq, pragmatika.

Annotation: this article discusses the term *connotation* and its linguistic analysis. Connotation refers to the semantic layers that arise in addition to the core meaning of a word, enriching the overall meaning with its stylistic, emotional, and evaluative components. The article analyzes the role of connotation in linguistics, its relationship with the primary meaning of a word, and how new layers of meaning are created based on context. The dynamic nature of connotation in the linguistic system, as well as its formation from the perspectives of cultural studies, pragmatics, and cognitive linguistics, is also investigated. Through literary examples, the article demonstrates how connotation evolves in different social and psychological contexts, and how meanings shift accordingly.

Key words: *connotation, semantics, linguistic analysis, denotation, stylistic components, emotional components, evaluative components, text and discourse, pragmatics.*

Аннотация: в данной статье рассматривается термин «коннотация» и его лингвистический анализ. Коннотация – это семантические слои, которые возникают в дополнение к основному значению слова, обогащая общее значение стилистическими, эмоциональными и оценочными компонентами. В статье анализируется роль коннотации в лингвистике, её связь с основным значением слова и то, как новые слои значений создаются на основе контекста. Рассматриваются динамика коннотации в языковой системе, а также её формирование с позиций культурологии, прагматики и когнитивной лингвистики. Через литературные примеры статья показывает, как коннотация развивается в различных социальных и психологических контекстах и как значения изменяются в зависимости от этого.

Ключевые слова: коннотация, семантика, лингвистический анализ, денотация, стилистические компоненты, эмоциональные компоненты, оценочные компоненты, текст и речь, прагматика.

“Konnotatsiya” atamasi tadqiqotlarda aniq emas tarzda talqin qilinadi. Ba’zi olimlar konnotatsiyanı so‘zning ma‘nosini to‘ldiruvchi ranglar yoki semantik ohanglar sifatida talqin qilishadi, (Aznaurova, 1974), boshqalar esa so‘zning mazmunini konnotatsiya bilan aralashtirmaslik kerak deb hisoblashadi (Galperin, 1982). Akademik V.V. Vinogradov konnotatsiyanı so‘zning potensial assotsiativ energiyasi sifatida ko‘radi. [Vinogradov, 1941].

Bundan tashqari, matnning konnotativ tomonlari, ya’ni stilistik (ekspressiv, hissiy, tasviriy) ohanglari, matnning ma‘nosiga qo‘shimcha ma‘no qo‘shadi. Bu ohanglar matnning affektiv komponentini yaratadi. Konnotatsiyaning asosiy qismlari – emotsional,

ekspressiv, baholovchi va stilistik – til tizimidagi aksariyat so‘zlarning semantik tarkibida mavjud. Ushbu komponentlar so‘zni “ijobiy” yoki “salbiy” tarzda aks ettirishga imkon beradi, natijada so‘zning ma‘nosi neytral bo‘lishi mumkin, lekin uning tarkibida shu yoki boshqa komponentlar mavjud. A.B.Filippov konnotatsiyanı faqat “emotsional-stilistik semantik mazmun” sifatida belgilaydi, uning fikriga ko‘ra, baholash so‘zning to‘liq denotativ elementi bo‘lib, uni ma‘nosi bilan ajratib bo‘lmaydi, ekspressivlik esa faqat nutqda yuzaga keladi. [Филиппов 1978, 57].

Ekspressivlik esa nafaqat nutq jarayonida, balki til tizimining o‘zida ham mavjuddir. Arnoldning fikriga ko‘ra, emotsional tarkib so‘zning mantiqiy va

obyektiv ma'nosidan kelib chiqadi, lekin u bir marta shakllanganidan so'ng, bu ma'no uchun yangi, o'zgacha emotsional rang berishi yoki asl mazmunni o'zgartirishi mumkin. [Арнольд 1973: 106].

Bu fikrni misollar orqali ko'rib chiqamiz: Masalan: *The cold wind made me shiver. (Sovuq shamol meni titratdi.) His cold attitude made everyone uncomfortable. (Uning sovuq munosabati hammani noqulay ahvolga soldi.) She gave me a cold stare. (U menga sovuq qaradi.)* "Cold" so'zining obyektiv ma'nosi – sovuq yoki past haroratni bildiradi.

Birinchi gapda oddiy tabiat hodisasi bilan bog'liq holatni ifodalaydi. Emotsional tarkib so'zning mantiqiy va obyektiv ma'nosidan kelib chiqadi, lekin u bir marta shakllanganidan so'ng, bu ma'no yangi emotsional ranglar bilan boyib, asl ma'noni o'zgartirishi yoki yangi, salbiy yoki ijobiy tus olishiga olib kelishi mumkin. Ikkinchi gapda "cold" so'zi insonning psixologik, noxush ruhiy holatini ifodalaydi.

Quyidagi ikkinchi misolga e'tiborimizni qaratamiz:

"Gatsby believed in the green light, the orgastic future that year by year recedes before us." It eluded us then, but that's no matter – tomorrow we will run faster, stretch out our arms farther... And one fine morning— So we beat on, boats against the current, borne back ceaselessly into the past". ("Gatsby yashil chiroqqa ishongan edi, bu esa har yili bizdan uzoqlashayotgan, go'yo bizni kutib turgan kelajak edi. U chiroqni tomosha qilishni davom ettirar, lekin har safar unga qaraganida, u shunchalik yaqin, shunchalik nisbatan erishilishi mumkin bo'lib ko'rinardiki, shunda bir vaqtning o'zida uning ortida qanchalik uzoqlashib borayotganligini sezardi. Yashil chiroq boshqa hech narsa emas, balki o'tmishdagi orzu, barcha xatoliklar va kamchiliklarga, butun o'zgarish va tafovutlarga bo'lgan taassurot edi.")

Bu jumlada yashil chiroqning konnotatsiyasi juda kuchli, ramziy ma'noni ifodalaydi. Yashil chiroq Gatsby uchun nafaqat Daisy bilan birga bo'lish orzusi, balki umidlar, hayotdagi erishilishi kerak bo'lgan maqsadlar va bir vaqtning o'zida buning barchasining umidsizligi, o'tmishda qolgan narsalar va abadiy orzu sifatida ifodalangan. Yashil chiroq orzu umid bilan birgalikda, lekin uni erishib bo'lmaydigan narsalar sifatida ko'rsatadi.

O.N. Seliverstova so'zning ma'nosini tushunishda faqat uning aniq, lug'aviy ma'nosiga emas, balki qo'shimcha, his-tuyg'ularni yoki baholarni bildiruvchi qismlariga ham e'tibor qaratadi. Bu qo'shimcha ma'nolarni konnotatsiya deb atashadi. Demak, har bir so'zning o'zining asosiy, aniq ma'nosi bo'lishi bilan birga, uning atrofida joylashgan, har xil holatlarga qarab turli ma'nolar ham paydo bo'ladi. Margaret Mitchellning "Gone with the Wind" asaridan olingan parchani tahlilga tortamiz:

"As God is my witness, I'll never be hungry again. No, nor any of my people. If I have to lie, steal, cheat or kill – as God is my witness, I'll never be hungry again."

Ushbu parcha Scarlett O'hara tomonidan aytilgan

bo'lib quyidagi ma'nolarni anglashimiz mumkin. Fuqarolik urushi davom etib turgan bir paytda Scarlett endi hech qachon och qolmayman deb o'z-o'ziga so'z beradi. Scarlettning bu gapda bildirgan qarori va qat'iyatligi uning kuchli iroda va hayotda o'zining joyini topishga bo'lgan ishonchini aks ettiradi.

Bu ibora ko'plab konnotatsiyalarni o'z ichiga oladi, chunki "hungry" nafaqat jismoniy ochlikni, balki ruhiy va emotsional ochlikni, ya'ni sevgisiz, himoyasiz qolish yoki o'zining orzulari va istaklarini yo'qotishi ma'nosini ham anglatadi. Scarlettning bu va'dasi uning kelajakda har qanday qiyinchiliklarni yengish uchun barcha kuchlarini safarbar qilishga tayyor ekanligini ko'rsatadi. Bu gapda "ochlik" so'zi faqat jismoniy ehtiyojlarni emas, balki o'zining ichki qarorlarini, o'ziga bo'lgan ishonchini va erishilishga harakat qilayotgan maqsadlarini ham ifodalaydi.

G.V.Kolshanskiy esa konnotatsiyani so'z birliklarining yangi mazmuniy komponentlari deb tushungan, bu komponentlar esa asl ma'nolarga qo'shilib, kontekstda o'zini ko'rsatadi. [Колшанский, 1975: 50-52]. Misol: "kiyim" so'zi turli kontekstlarda turlicha konnotatsiyaga ega bo'lishi mumkin. Masalan, "qulay kiyim" jumlasida konnotatsiya qulaylikni, "eskirgan kiyim" esa eski va yaroqsiz holatni anglatadi. Shu tariqa, konnotatsiya – bu so'zning asosiy ma'nosiga qo'shimcha ravishda, uning atrof-muhit, muloqot ishtirokchilari va ularning munosabatlariga asoslangan qo'shimcha ma'lumotlar yig'indisidir. Konnotatsiya, shuningdek, so'zning tilimdagi umumiy ma'nosining bir qismini tashkil etadi va har bir so'z kontekstga qarab yangi, ko'proq mazmuniy qatlamlarni ochib beradi.

"The house was a prison for Mariam, but it was the only place she had ever known. It was where she had spent the majority of her life, in a silent, oppressive stillness, trapped by walls that seemed to close in on her with each passing year. The house, with its dark corners and cold rooms, was not a home but a place of confinement. Yet, it was all she had. Despite the neglect and abuse, it was the only place that had ever been hers, and in its emptiness, she had learned to survive."

Bu parcha Mariamning uyga nisbatan his-tuyg'ularini yanada aniqroq ko'rsatadi. "House" so'zi faqatgina yashash joyi sifatida emas, balki Mariamning butun hayotini, erkinlikdan mahrum bo'lishini, ruhiy toliqqanligini va qattiq qo'llanilgan majburiyatlarni aks ettiradi. Bu yerda "house" so'zi konnotativ jihatdan nafaqat yomon muhitni, balki Mariamning umidsizlik va kuchsizligini tasvirlaydi. Mariamning uyga nisbatan his-tuyg'ulari ko'rsatilganda, u "qamoqxona"ga o'xshash tarzda tasvirlanadi. "House" so'zi konnotativ tarzda shaxsiy erkinlikdan mahrum bo'lish, jismoniy va hissiy qamoqlanishni anglatadi. Biroq, Mariam uchun bu uy bir vaqtning o'zida eng yaqin joy, chunki u faqat shu joyda yashagan va shu yerda umid, kurash va tiriklikni anglagan.

Bu misolda, Kolshanskiyning konnotatsiya haqidagi nazariyasi to'liq namoyon bo'ladi, chunki "house" so'zi uning an'anaviy ma'nosidan tashqariga chiqib, yangi, murakkab psixologik va ijtimoiy qatlamlarni anglatadi.

Bu yerda so'z, Mariamning psixologik holatini, uning erkinlikka bo'lgan ehtiyojini va o'z hayoti bilan bog'liq tushunmovchiliklarni aks ettiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Aznaurova T. (1974). *Semantika i konnotatsiya*. – Moskva: Nauka.
2. Galperin I. R. (1982). *Semantika i stilistika*. – Moskva: Vyshaya shkola.
3. Vinogradov, V. V. (1941). *O nekotorykh osobennostyakh semantiki konnotatsii*. – Moskva: Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR.
4. Arnold I. V. (1973). *Prakticheskiy kurs angliyskogo yazyka*. – Moskva: Vyshaya shkola.
5. Filippov A. B. (1978). *Teoriya semantiki*. – Moskva: Nauka.
6. Kolshanskiy G. V. (1975). *Lingvistika i semantika: Teoriya i praktika*. – Moskva: Yazyki russkoy kul'tury.
7. Seliverstova O. N. (1978). *O semantike i pragmatike slova*. – Moskva: Vyshaya shkola.
8. Fitzgerald F. S. (1925). *The Great Gatsby*. New York: Charles Scribner's Sons.
9. Mitchell M. (1936). *Gone with the Wind*. New York: Macmillan.

Shaxlo SALIYEVA,
Muqimiy nomidagi Qo'qon Davlat
Pedagogika instituti, Xorijiy tillar metodikasi kafedrasi o'qituvchisi

TURLI TIZIMLI TILLARDA OKKAZIONALIZMNING FUNKSIONAL VA SEMANTIK XUSUSIYATLARI

Annotatsiya: okkazionalizm – bu yangi ma'nolarni yoki ma'nolarning soylarini yetkazish uchun ma'lum bir kontekstda yaratilgan vaqtinchalik til birliklari. Ushbu birliklar tizimlararo tillarda ayniqsa qiziq, chunki ularning tuzilishi va faoliyati ma'lum bir tilning grammatik va semantik xususiyatlariga qarab sezilarli darajada farq qilishi mumkin. Ushbu maqola turli xil tizimli xususiyatlarga ega bo'lgan tillarda, shu jumladan fleksion, agglutinativ va izolyatsion tillarda okkazionalizmning funksional-semantik xususiyatlarini tahlil qilishga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: okkazionalizmlar, turli xil tizimli tillar, funksional xususiyatlar, semantik xususiyatlar, fleksion tillar, agglutinativ tillar, izolyatsiya qiluvchi tillar.

Annotation: occasionalism is a temporary linguistic unit created in a specific context to convey new meanings or shades of meaning. These units are particularly interesting in intersystem languages because their structure and functioning can vary significantly depending on the grammatical and semantic characteristics of a particular language. This article is devoted to the analysis of the functional and semantic features of occasionalism in languages with various systemic features, including inflectional, agglutinative and isolating languages.

Key words: occasionalisms, various system languages, functional features, semantic features, inflectional languages, agglutinative languages, isolating languages.

Аннотация: окказионализм – это временные языковые единицы, созданные в определенном контексте для передачи новых значений или оттенков значений. Эти единицы особенно интересны в межсистемных языках, поскольку их структура и функционирование могут значительно различаться в зависимости от грамматических и семантических характеристик конкретного языка. Данная статья посвящена анализу функционально-семантических особенностей окказионализма в языках с различными системными признаками, включая флективные, агглютинативные и изолирующие языки.

Ключевые слова: окказионализмы, разно системные языки, функциональные особенности, семантические особенности, флективные языки, агглютинативные языки, изолирующие языки.

Kirish. Okkazionalizmlar yoki mualliflik neologizmlari – bu ona tilida so'zlashuvchi tomonidan noyob tushunchalar yoki hissiy ekspressiv soylarni ifodalash uchun yaratilgan so'zlar. Ular til tizimidagi muhim hodisa bo'lib, tilning moslashuvchanligi va ijodkorligini

namoyish etadi. Ingliz va o'zbek kabi tizimlararo tillarda okkazionalizm badiiy adabiyotda, ommaviy axborot vositalarida va kundalik nutqda muhim rol o'ynaydi. Tilni yangi semantik va funksional imkoniyatlar bilan okkazionalizm quyidagi funksiyalarni bajar

